

OSVAJANJA IN ODKRITJA: Evropski popotniki so od propada rimskega imperija do začetka velikih odkritij prepotovali že velik del Zemlje (Irski misijonarji-Atlantik, Vikingi-Islandija+Grenlandija, Marko Polo – preko Azije zaradi trgovine z Mongoli in Kitajci/začimbe, cene blaga naraščale +preobrazba v krščansko vero). Hoteli so brez posrednikov odkriti pot do blaga in onemogočiti Arabce, saj so jim postajali vedno večja ovira.

Benetke in Genova postaneta monopol pri trgovini z Muslimani – blago, porcelan, svila, preproge, začimbe, dišave – preko Indijskega oceana, Rdečega morja in Egipta.

V 15. stol je stikov manj kot v 13. v času Marka Pola – to je posledica padca mongolskega cesarstva in njihovih cest in postajališč; tudi vladarji so radi sprejemali misijonarje iz Evrope; razlog propada je vdor Turkov v Malo Azijo. Trgovina začne tako usihati. Evropejci zato poiščejo tako poti preko Kitajske in Indije in si obetajo velike dobičke. Prav tako je bila še vedno goreča misel, da je treba Sveto deželo očistiti muslimanskega vpliva in razširiti krščanstvo. Napreduje pomorska tehnika (izum kompasa, boljša jadra, večje ladje, astrolab in izpopolnjeni zemljevidi – spoznanje, da je Zemlja okrogla – Kopernik 16.stol.) – vzpodbuda Špancem in Portug., da začnejo z raziskovanjem (tudi želja po neodkritih ozemljih; vedoželjnost, pohlep po bajnem bogastvu).

Portugalci – 1.pol. 15.stol. ustanovi prvo pomorsko šolo – **Henrik Pomorščak** (Madeira, Azori, Kapverdski otoki) – temelji portugalski pomorski moči; začne se trgovina s črnskimi sužnji; prodirajo proti Ekvatorju – **Diaz** pripluje do Afrike in J Afrike (Rt dobrega upanja) vendar se obrne (kasneje **DaGama** uspe pripluti do Indije – Kalkuta, tako najde trgovsko pot do Indije, ustanovi mesto Goa – trgovina brez carin in posrednikov).

Španci – **Kolumb** prav tako odpluje na Z, 1492 odkrije Ameriko, vendar misli, da je v Indiji in prebivalce poimenuje Indijanci. **Amerigo Vespucci** kasneje opiše celino in dejansko odkrije, da to ni Indija - po njem dobi ime. **Magellan** – prvi objadra svet; nova spoznanja o svetu; preliv med J Ameriko in Ognjeno zemljo, prvi prepluje Tihi ocean; ubit na Filipinih.

1494 (Tordseillas) - pogodba med Španci in Portugalci v kateri si razdelijo monopol pri osvajanju novih dežel – Brazilija pripade Portugalcem. Proti J se odpravijo tudi Francozi (Cartier), Nizozemci in Angleži (Cabot – 1. v Hudsonovem zalivu).

Osvajalcem sledijo **konkvistadorji** – spreminjajo nova ozemlja v kolonije. Naletijo na civilizacije Majev, Inkov, Iztekov – srečata se 2 različna svetova; jih uničijo; skrajno nasilni, strelna orožja, konji; v osvojenih ozemljih so vladali vojaki, z Indijanci so ravnali nečloveško; začne se prodajanje sužnjev.

Cortez – pustolovec, ki osvoji Azteško cesarstvo (danes glavno mesto Ciudad de Mexico)

Pizarro – uniči državo Inkov, **Montejo** pa Maje.

POSLEDICE: - spremeni se odnos do sveta, gledanje na svet; velika bogastva (zlato, srebro – blagovno-denarno gospodarstvo); vloga Sredozemlja se prenese na Atlantik, inflacija; pokristjanjevanje; Indijanci (sužnji); selitev evrop. Prebivalstva v nove dežele; izmenjava rastlinskih in živalskih vrst (v Evropo: koruza, krompir, sladkor, paradižnik, kakav, bombaž, kavčuk, jagode, maline, barvila, sifilis; v Ameriko: konje, osle, podgane, kavo, banane, pšenica, čaj, limone, grenivke, vrtnice, železo, abeceda, smodnik; koze in druge bolezni). Za Evropo – začetek gospod., politične in kulturne prevlade nad svetom – evropeizacija sveta! (zelo pomembna angleška in nizozemska pristanišča)

KOLONIALNE POSESTVI – **Politične in gospodarske posledice:** svetovna trgovina; z odkritji se izločijo posredniki;

-16.stol: Portugalci in Španci izkoriščajo svoje srednjeamer. + južnoamer. Kolonije, kasneje v 17.stol jim večino odvzamejo Nizozemci ter Angleži, obdržijo le posestvi v Afriki, Brazilijo in J Ameriko; S Amerika ostane precej neraziskana in nedostopna – ni kovin, zato ni zanimivo; kulture, ki so tam živele pa so bile na nizki stopnji razvoja; v 2.pol. 16.stol si jo

prisvojijo Francozi, prihaja do nasprotij med Anglijo in Francijo – spopad! ; prav tako spopad za Indijo (Kalkuta) – dobijo jo Angleži; v pariškem miru izgubijo Francozi Kanado; angleži se širijo v Malo Azijo v notranjost Indije; skupaj z Nizozemci si razdelijo dediščino Portugalske; Cook 1770 zavzame obalo V Avstralije; do konca 18.stol. Anglija tako postane najmočnejša kolonialna sila. Prav tako sem prištevamo tudi Ruse, ki je v 17.stol po kopenski poti osvajala SV Azijo.

Španci so osvojena ozemlja vključili v upravni sistem domovine in vpeljali veleposestniški sistem – izkoriščali so rudno bogastvo in kot delovno silo uporabljali afriške sužnje. Portugalci, Nizozemci in Angleži pa so hoteli obogateti s trgovino in so se zavzemali za pomembne strateške točke in tako varovali blagovni promet – postopoma so razvijali gospodarske kolonije – na plantažah so tako gojili sladkorni trs, kavo, kakao; naselitve kolonij; najprej angleški izseljenci v S Ameriko, Avstralijo, Španci v Mehiko in Peru ter Nizozemci v južno Afriko.

HUMANIZEM – označuje idejno in literarno gibanje; novi pogledi na življenje (kolonialna osvajanja, iznajdba tiska – širjenje knjig); svoje prispeva napredek blagovno-denarnega gospodarstva; bogataši začnejo zapravljat denar za razkošne stvari, saj hočejo uživati v tem življenju - pridejo v spor s cerkvijo (fevdalizem je v vse globlji krizi; meščanstvo postaja močnejše). Vodnike najdejo v antičnih književnikih in umetnikih, zavračajo cerkv. dogmatiko – v ospredje stopi človek in ne več bog!) – rodi se torej zanimanje za antično kulturo, ponovna oživitev Aristotela, Platona – razvijejo se novi ideali – samobitnost osebnosti, svobodni razvoj osebnosti, harmonija telesa, duha in narave. V Italiji se hitro razširi (ni enotna Italija, razdeljena na - vojvodina Milano, Benetke, Genova, Firenze); politično in gospod. je bilo dobro razvito; težnja po bogastvu, slavi; vsestransko izobraženi ljudje – še posebej znana družina Medičejci iz Firenc – ustanovijo posvetne knjižnice in vseučilišča.

KNJIŽEVNOST: - v ospredju je človek, posameznik in njegova svoboda; začetnika sta **Petrarca** (opevanje Laure) in **Boccaccio (Decameron) in Dante** – postavijo temelje italj. knjiž. jeziku. Širi se tudi drugod po Evropi – najpomembnejši je bil Erazem **Rotterdamski** (Hvalnica norosti) – grajal je papeštvo in razmere v cerkvi, se norčuje iz neizobraženih duhovnikov in nastopi proti ošabnosti plemstva.

V Franciji – **Rabelais** (roman o velikanu Gargantui in njegovem sinu – osmeši fevd. družbo) in Španec **Cervantes** (Don Kihot) – vitez kot nosilec starošpanskih vrlin, vendar ob propadu Španije to vpliva smešno. Največji predstavnik pa je vsekakor **W. Shakespeare** – v dramah prikaže silovitost človeških strasti.

ZNANOST: začetki modernih znanosti; začne se proučevanje narave, eksperimentiranje **Kopernik** (ugotovi, da je Zemlja planet, ki skupaj z drugimi planeti kroži okoli Sonca – heliocentrična teorija) – nasprotuje takratnim predstavam, da je zemlja središče sveta.; **Bruno** – dejal, da je vesolje neskončno; temu pritrди tudi **Galilei** (izumi teleskop) in odkrije nove zvezde. Cerkev ga je preganjala, da je preklical nauke, šele 1992 papež prizna zmoto. **Paracelsus** (najslovitejši zdravnik tistega časa); **DaVinci** (slikar, kipar, arhitekt) – narava temelji na matematičnih zakonih; **Mecator** (1.sodobni atlas, novi zemljevidi); **Behaim** (1.globus sveta).

MISLECI: - **Michiavelli** (njegovo delo Vladař) – proučuje problematiko tistega časa, težnja po združitvi celotne Italije; mislece so zanimali tudi socialni problemi, ki so nastali pri razpadanju fevdalizma; angleški zdravnik **Morus** (delo Utopija) – govori, da naj ne bi bilo zasebne lastnine ne denarja; vsi morajo delati in se izobraževati; **Campanella** (delo Država sonca) – predpisan strogi dnevni red, delovni čas

Nove politične in socialne teorije -vse je vezano na humanizem; v ospredju so antični filozofi; skušajo dokazati onostranstvo; zanima jih kdo so njihovi predniki in preteklost ter kritizirajo fevdalno družbo.

RENASANSA (Italija): preporod in ožvitev antične lepote; stopnja umetnostnega razvoja; posebej v italijanskih mestih – zgodnja in pozna renesansa (16.stol.);

-od 12.-15.stol prevladuje gotski slog (mogočne katedrale), v renesansi ne prevladujejo več gradnje cerkva; meščani si postavljajo sijajne hiše; stavbe so preproste in skladne; uvedejo polkrožne loke in stebre iz antike; prevladuje realizem; natančno prikazovanje narave in človeškega telesa; z lepoto telesa hočejo prikazati notranje življenje človeka; simetrične kompozicije (DaVinci, Micheangelo; Rafael...)

-Katedrala Sv.Petra – najveličastnejša renesančna stavba (v času papeža Julija II.); tudi poslikava vatikanske palače (**Michelangelo**); **Rafaello** pa okraši nekaj soban v vatican.palači

Izven Italije: najbogatejši razcvet nizozemska umetnost (**Jan van Eyk; Bruegel, Bosch**) – kmečko življenje, prikaz prihajajoče nove dobe – Bosch)

-prav tako tudi v Franciji – vladar Franc I. posnema italijanske kulture dosežke; širi kraljevo knjižnico; postavi dvorec **Louvre**; slikar Fouquet

-Nemčija vpliv sosednjih kultur, predvsem nizozemske (slikarji Dürer, Holbein – višek renes.); glasba pod vplivom gotske polifonije-večglasne vokalne umetnosti (**Palestrino**);

Manierizem - prehod visoke renesanse, odmik od slogovnih načel; renesančni optimizem se umakne pred dvomom; lepota postane dvomljiva; harmoničnost izgine; spet najdejo vrednote v srednjem veku – slogovno je čudaško in nenavadno. Čuti se nemir reformacije in protireformacije, izraža se v strastno razgibanih figurah, nejasnih perspektivah (**Tintoretto**; El Greco; Arcimboldi)

REFORMACIJA: je posledica krize fevdalnega sistema; odraža se v krizi katoliške cerkve 16. in 17.stol.; je skupno ime za razne smeri verskega in družbeno-političnega gibanja 16.+17.stol. v okviru krščanstva proti cerkvi na čelu katere je bil papež. Iskali so nove vire dohodkov za razkošno življenje, ki je bilo v nasprotju s krščansko moralno in naukom; nezadovoljstvo ljudi nad cerkvijo tako raste, saj cerkev začne prodajati višje položaje – nepotizem, simonija in prodaja odpustkov – zaradi gradnje katedrale v Rimu je papežu primanjkovalo denarja, zato jih je začel prodajati. Najhuje je bilo v Nemčiji, drugod po Evropi je imel papež omejena. Po Nemčiji je pridigar **Tetzel** trgoval z odpustki – vernikom je obljubljal odpustitev grehov; izkupiček je uporabljal nadškof Albrecht, da bi z njimi odplačeval dolgove. Ogorčenje nad razmerami je 31.oktobra 1517 doseglo vrhunec, ko je Luter na vrata wittenberške stolnice nabil 95 tez, v katerih je protestiral proti prodaji odpustkov – papež proti njemu sproži postopek zaradi krivoverstvam vendar Luter ni hotel preklicati ničesar in je celo zavrnil cerkveno tradicijo ter zahteval obnovo krščanstva – edini temelj naj bi bila Biblija; svoj nauk izda v več spisih, ki pa postavijo temelje reformaciji. Njegove misli se hitro razširijo po celotni Nemčiji in papež 1520 objavi bulo, ki obsodi Luthra kot krivoverca. Vendar se on ne ukloni, bulo sežge, zato ga papež izobči kar pa povzroči pravi razkol znotraj krščanstva. Nemški kralj Karel V. zaradi bojazni pred razcepitvijo cesarstva skliče državni zbor 1521 v Wörmsu in prepove luteranstvo, vendar ni imel sredstev, da bi namero uresničil zato se protestantska reformacija širi še naprej. Leta 1529 cesar znova prepove luteranstvo, vendar protestirajo še nekateri knezi – privrženci Lutra tako dobijo ime protestanti. 1530 sprejmejo reformacijo vladarji Saške, Danske, Švedske in prekinejo stike z rimsko cerkvijo in na svoji zemlji oblikujejo državno cerkev s protestantskimi načeli (razveljavitev celibata; cerkveno imetje se sekularizira, spremenijo bogoslužje; menihi zapuščajo samostane). Zaradi poraza s Francijo in nevarnostjo pred Turki, cesar naposled skliče se tretji državni zbor v Augsburgu 1555 in sklene, da sta obe veri enakopravni. Pravica verske svobode je priznana le knezom, podložniki pa so morali sprejeti vero svojega gospodarja.

-**3 smeri reformacije:** 1. meščanska smer (južna Nemčija, predvsem pa Švica) – najmočnejša je bila v Zürichu pod voditeljem **Zwingli** (z bogato humanistično izobrazbo), še bolj kritizira

katoliške obrede kot Luther. Pomembno smer je uvedel tudi **Calvin** – pribeži iz Francije, njegova smer se imenuje kalvinizem – bistvo nauka je predestinacija – uči, da je Bog ljudi že pred rojstvom določil za zveličanje ali pogubo, vendar kdor lepo moli, lahko upa, da bo prišel v nebesa. Odpravil je cerkvene praznike, uvedel skromno cerkev, bili pa so nestrpni do drugačnega mišljenja. Zato so španskega zdravnika in teologa **Serveta** zaradi kritiziranja zažgali na grmadi; Kalvinova reformacija se razširi v Francijo (tu se kalvinci imenujejo **hugenoti**) – uveljavijo se tudi na Škotskem, Nizozemskem in v Angliji.

2. deželno-knežja smer – plemstvo v reformaciji vidi priložnost za utrditev svojega vpliva, saj revna cerkev pomeni, da bi se lahko polastil njegove posesti – nemški knezi tako podpirajo luteranstvo; Anglija tako sprejme zakon o vrhovni oblasti, ki prizna kralju Henriku VIII. Naslov edinega in vrhovnega poglavarja angleške cerkve – pride do razkola z Rimom; tudi Švedski kralj zaplene cerkveno premoženje;

Tudi kmetje prevzamejo luteranstvo, vendar si ga napačno razlagajo in tako pride do 3. - plebejske smeri reformacije – nastajale so verske sekte; povezali so nauk s težnjami po socialnih reformah (da je država, kjer ni izkoriščanih) in ta smer postane **anabaptizem** (prekrščevanje); hoteli so skupno premoženje, da bi bili vsi ljudje enaki, njihov duhovni vodja pa postane **Münzer** – pride do kmečkega upora (nemška kmečka vojna 1524/25)

Reformacija spremeni versko podobo Evrope; je posledica slabosti znotraj cerkve kot pa moči, saj se razširi predvsem tam, kjer uprava ni bila dovolj močna, da bi poskrbela za versko homogenost. Poudarja predvsem vrnitev k prvotni preprostosti Cerkve in zahteve po neposrednem stiku ljudi z Bibiljo; nastanejo verske knjige – kulturni dosežek. Vendar je zaradi nestrpnosti vodilo v vse večje verske in krvave vojne.

PROTIREFORMACIJA: 2.pol.16.stol - gibanje proti reformaciji; vodi jo Cerkev (tako reagirajo na nastalo situacijo); papeži sprejmejo vrsto ukrepov (reformiranje Cerkve, da bi ljudje imeli večje zaupanje), saj so zaradi širjenja reformacije izgubili velik del Nemčije, Švice, Anglijo, Škotsko; hoteli so utrditi disciplino v cerkveni organizaciji in dobiti podporo vladarjev – tako nastane **jezuitski red** – igrali so pomembno vlogo v kulturnem in političnem življenju, saj so na dvorih vladarjev in plemstva postali njihovi zaupniki in spovedniki in jih spodbujali k boju proti reformaciji; poučevali so na višjih šolah, vseučiliščih; upravljali fevdalna posestva – omogočili Cerkvi, da se je obdržala celo v deželah, ki jih je že skoraj izgubila. Cerkev utrdi disciplino s koncilom (cerkveni zbor) v Tridentu 1545 – 1563 (potekalo v zborih 18let), kjer so poskušali razrešiti 3 najnujnejša vprašanja – končanje verskega spora; splošna reforma cerkve in osvoboditev kristjanov izpod muslimanskega jarma; prepovedali simonijo; določili določila glede izobrazbe duhovščine; določili pravice papeštva (dobi ugled in dostojanstvo); združitev razcepljenega krščanstva (vendar jim tega ne uspe združiti); uvedba matičnih knjig. Cerkev se okrepi; podprejo jo fevdalci; saj spoznajo, da jih je v prid disciplinirana in enotna katoliška cerkev – najbolj španski kralj.

VERSEKE VOJNE-nastanejo, saj katoliški knezi hočejo na protestantska področja vrniti rimsko-katoliško cerkev; **HUGENOTSKE VOJNE** – prvi poboji in napadi na protestante v Franciji; kalvinizem se širi; hugenoti se uprejo kralju, zato izbruhne državljanska vojna; plemstva in hugenotov ni mogoče pomiriti; Katarina Medičejska jih tako s pretvezo pomiri, jih povabijo na poroko; tako v Šentjernejski noči 1572 v Parizu katoliki pobijejo 2000 hugenotov, kar je pomenilo nadaljevanje verskih vojn. Ko kraljeva družina umre, je njihov naslednik hugenot – ker prestopi v katoliško vero, ga priznajo tudi katoliki; v državi uvede red in mir in Hugenotom z **nantskim ediktom** zagotovi versko svobodo – po 40letih bojov so bile pokrajine izredno opustošene, plemstvo pa razredčeno.

30-LETNA VOJNA – najhujša vojna je divjala po Nemčiji (1618-1648); po augsburškem miru prestopijo v protestantizem številni knezi, vendar jim cesar mora zaradi nevernosti pred Turki popuščati; ko je nevarnost prenehala pa jih je s pomočjo jezuitov ponovno začel

preganjati – zato se knezi združijo v unijo; katoliški pa ustanovijo ligo – pride do spopada med taboroma, ki ga sproži vstaja na Češkem, kjer so Habsburžani uvajali absolutizem in krepili protireformacijo. Zaradi preganjanja protestantov, češki plemiči vdrejo v двореc Hradčani in vržejo skozi okno tri cesarske odposlance, odstavijo kralja Ferdinanda in izvolijo za voditelja nemškega protestanta. Ferdinand nato s pomočjo Španije, papeža in katoliških knezov vdre na Češko in porazi češko vojsko. Tako postanejo HBS dežele spet katoliške, če pa so to zavrnili, so se morali izseliti zato so se proti njim povezati vsi nasprotniki in vojna se je razširila v Nemčijo – pomagata Švedska in Danska; pristopi še Francija in prisili HBS, da pristanejo na mirovna pogajanja – **Vestfalski mir** – konec vojne; zariše se nov zemljevid Evrope; priznajo se katoličani in luteranci, versko svobodo dobijo tudi kalvinisti; versko izpoved deželnega gospoda pa je še vedno določala o pripadnosti njegovih podložnikov. Tako se absolutistične težnje v Svetem rimskem cesarstvu niso uveljavile; zaradi vojn je bilo cesarstvo zelo oslABLJENO – vloga evropske velesile prevzame Francija.

KMEČKI UPORI – največji upor v Nemčiji 1524; izvirajo iz socialne stiske kmetov in politične zatiranosti, gospodarski vzroki (inflacija); povečana tlaka; številna nova bremena (izredni davki – primščina, za obrambo proti Turkom; odvzem svobodnega gibanja, naturalne dajatve) – Kmečki uporniki zahtevajo svoje pravice v '12 členih švabskega kmetstva' in jih predložijo fevdalcem – odprava tlake, desetine, svobodno izkoriščanje gozdov, svobodne volitve duhovnikov; fevdalci zavlačujejo pogajanja, zato kmetje začnejo podirati cerkve, samostane in gradove; najbolj revolucionaren upor pod vodstvom Münzerja. Upor je zaradi slabega vodstva bil kmalu zadušen, ideja o enakosti ljudi pa ne izgine.

-prav tako upori na Češkem, Poljskem, Ogrskem in Rusiji; ko se Poljska in Litva družita, začne poljsko plemstvo spreminjati prej svobodne kmete in kozake v tlačane – izbruhne kozaški upor proti poljskemu plemstvu; na Češkem v zvezi s husitskim gibanjem in na Ogrskem 1514 s turškimi vpadi;

ABSOLUTIZEM – oblika vladavine, kjer ima vladar neomejeno oblast; v Evropi prevladujejo monarhije ob izteku srednjega veka; razvije se predstava o neomejeni oblasti vladarja; utemeljujejo ga številni misleci tiste dobe – **Bodin** (največji teoretik – delo Šest knjig republike – začrta pojme suverenosti in smernice absolutne države; ne dovoljuje despotizma ali tiranije, vladar mora upoštevati božje in naravno pravo) – najprej se uveljavi v Franciji; vladarji prevzamejo posle v svoje roke; centralizirajo oblast, ki temelji na vojski, uradništvu in državni veri. Zaveznike najdejo povsod – cerkev, ki s svojim vplivom utrjuje svoj vodilni položaj v družbi; bankirji s posojili, meščanstvo; odvzamejo moč plemstvu – izgubijo moč, vendar pa ohranijo svoje pravne in gospod.privilegije. Pride do potrebe oživitve gospodarstva, saj stalna vojska, uradniki in razsipno življenje povzročijo finančne težave – vladarji skušajo doseči to z vse višjimi davki in z novo gospodarsko politiko – **merkantilizmom** (poenoten gospod. sistem, ki ga vodi država). Ta se razvije kot potreba po novih denarnih sredstvih za povečanje državnega bogastva, za zadovoljitev osvajalnih teženj in tudi osebno slavo vladarja. Država spodbuja razvoj domačih manufaktur in trgovine; za pospeševanje trgovine tako gradijo ceste, mostove; pred tujo konkurenco so se zavarovali z visokimi carinami in stalno dvigujejo davke; prihaja do trgovskih vojn – angleško-nizozemske; merkantilizem blagodejno vpliva na gospodarstvo Francije, saj postane najmočnejša gospod. sila v Evropi (2.pol.17.stol.)

Španija – Maksimiljan razširi HBS posest s poroko sina Filipa s špansko prestolonaslednico Marijo – tako dobi v last vse španske kolonije, Neapeljsko kraljestvo – po smrti zapusti vnukoma (Karel, Ferdinand); posveti se utrditvi in modernizaciji uprave v HBS dednih deželah; njegovi nasledniki niso zmogli tega nadaljevati, zato je cesar Karel V. hkrati postal nemški cesar in španski kralj; Karlov sin Filip II. Utrdi vladanje v Španiji – v njegovem času

nastane v Španiji prva absolutistična monarhija; vlada Španiji, Neapelj. kraljestvu, Milanski vojvodini, Nizozemski in kolonijam v Ameriki. Moč Španije doseže vrh po izumrtju portugalske dinastije, ko Filip II. Združi ŠPA+PORT v personalno unijo in tako portugalske kolonije pripadajo ŠPA; to povzroči nasprotovanje Francije in Anglije - V naslednjih letih Španija doživi kar nekaj porazov na morju proti Angliji;

Filip II. ni trpel druge veroizpovedi kot katoliške, prežene Mavre in Jude iz ŠPA; ti se uprejo inkviziciji, vendar jih vojska premaga in večino jih sežgejo na grmadah ali jih preženejo. Prav tako je združil Kastilijo in Aragon; uvedel strog nadzor nad gospodarstvom in trgovinami dednih dežel in kolonij; vendar so za njegovo obdobje značilne gospodarske težave, ki je niso mogli rešiti niti z zlatom iz kolonij. Stalne vojne in osvajalna politika so namreč izčrpale gospodarstvo. V slabem položaju se je znašla tudi domača obrt (od nekaj tisoč izdelovalcev svile jih ostane le še nekaj sto ob koncu 16.stol.); Med vladanjem njegovih naslednikov Filipa III. In IV. se Španija ne more več upirati agresivni politiki drugih evropskih držav – po državi divjajo lakota, epidemije kožnih bolezni, vojne – to povzroči padec prebivalstva. Ena najhujših vojn je bila španska nasledstvena vojna, ki izbruhne po izumrtju zadnjega HBS potomca – po mirovnih pogajanjih 1713 v Utrechtu je španska krona pripadla Filipu IV. Anžujskemu, vnuku francoskega kralja Ludvika XIV: Avstrija tako dobi južno Nizozemsko in vse italijanske posestvi razen Sicilije. S tem se končno preneha politična premoč Španije, v 18.stol.je bila država tako izčrpana, da ni zmogla več tekme z ostalimi evropskimi velesilami. **Francija** – okrepi se po zmagi z Anglijo nad Flandrijskimi mesti v stoletni vojni; največje in najpogosteje naseljena država v Evropi v 16.stol.; še zlato je moč krone utrjena v času Ludvika XI., Franca I. in Henrika IV. – absolutizem se razvija počasneje kot v Španiji, je pa močnejši in trajnejši; šibka je bila le v času verskih vojn; pravi utemeljitelj absolutizma je kardinal **Richelieu** – glavni minister Ludvika XIII.; prenehal je sklicevati generalne stanove, odpravil posebni položaj hugenotov; v province je pošiljal svoje uradnike, ki so odvzeli plemstvu sodno in upravno oblast; v 30-letni vojni je podprl protestantsko stranko v Nemčiji, oslabil HBS in Franciji zagotovil prevlado v Evropi – z Vestfalskim mirom Francija dobi ozemlje Alzacije + Lorene.

Kasneje absolut. politiko nadaljuje Ludvik XIV. – odpravi položaj prvega ministra; utrjuje svoj položaj po božji pravici, saj se je imel za božjega zastopnika na zemlji (njegov rek: Država sem jaz! Sam sebe poimenuje Sončni kralj); v svoji politiki se bolj opira na meščanstvo zato je koncentracija moči v njegovih rokah bila vse močnejša; oblikuje prvo birokratsko monarhijo; širi in pogloblja vojno in trgovsko mornarico; pospešuje gradnjo cest in prekopov, kolonizira francoske predele v S.Ameriki in Indiji; napredek mu tako omogoči razkošno življenje – sezida дворец Versailles; francoščina postane diplomatski jezik; šege in moda postanejo zgled v Evropi; -centraliziral je upravo (30 območij), na čelo postavi intendante; zavzema se za versko enotnost in preganjanje hugenote, prekliča tudi nantski edikt, zato zbeži iz FRA pol milijona hugenotov; njegova politika je bila precej napadalna, težila je k širjenju ozemelj in hkrati večanju lastnega ugleda – to zavrejo 3 dogodki : po vojni za špansko nasledstvo nastane ravnovesje evropskih sil, Francozi izgubijo dele ozemelje v S.Ameriki; po zmagi nad Turki nemški cesar dobi moč za obrambo pred Francozi; s preklicem nantskega edikta Francija izgubi ugled pri protestantih silah v Angliji; Tako se rodi novo načelo mednarodne politike – ena država ne more vladati sama – načelo ravnotežja moči. Stalne vojne Francijo zadolžijo, zato se nasledniki Ludvika morajo ukvarjati predvsem z reševanjem notranjih problemov – meščanstvo zahteva odpravo privilegijev plemstva; Francija ostane v ogromnih dolgovih in nezadovoljnim prebivalstvom.

ZAČETEK SODOBNE MEŠČANSKE DRUŽBE – Nizozemska – v času nemškega cesarja in hkrati španskega kralja Karel V. je Nizozemska sestavni del španskega kolonialnega imperija (razdeljena na 17 provinc – najbogatejše v Evropi), na jugu je razvita obrt in

trgovina, na severu pa cveti ribištvo; zvezo s Španijo predstavlja Antwerpen (več prometa kot Benetke); predstavljajo največjega trgovca Špancem, saj jim prinese 4x toliko dohodkov kot kolonije v Ameriki; napetosti med kraljem in plemstvom se povečajo, saj je želel kralj uvesti absolutizem ter povišati davke; preganjal je tudi drugače verujoče, saj se je na S Nizozemske razširil kalvinizem. Nezadovoljstvo je naraščalo (višek 1566), ko na tisoče plemičev prosi kralja za svobodo in odpravo inkvizicije. Filip prošnjo zavrne in nato izbruhne upor. Vojvoda Alba tako na tisoče meščanov obsodi na smrt in zapleni premoženje in njegova krutost upor le še podžge. Tako vojna traja okoli 80 let – osvobodilni boj se začne z zavzetjem Den Briela, ki so ga zavzeli uporniki; Uporniki proti Špancem so se imenovali Gezi in so se skrivali po gozdovih in tam napadali Špance; Viljama Oranskega izberejo za komandanta vojske, na pomoč jim priskočijo protestantski knezi iz Nemčije ter vladarji iz Anglije in Francije in Španci upora niso mogli zadušiti (prej so jim največje prihodke predstavljali dohodki Nizozemske); Južne katoliške province se pogodijo s kraljem, severne kalvinske pa se združijo v Utrehtsko zvezo in 1581 razglasijo odcepitev od Španije in republiko. Nizozemska osvobodilna vojna je bila prva uspešna meščanska revolucija. Kmalu zatem so se razvili v pomorsko in kolonialno velesilo; Amsterdam postane največje trgovsko mesto na svetu.; postane tudi velesila na morju – imajo svoje ladje, vojsko in denar – kmalu izrinejo Portugalce in Špance iz njihovih kolonij v Indiji; ustanovijo mesta v S. Ameriki – Novi Amsterdam, kasneje preide v roke Angležev in se preimenuje v New York, v zameno pa Nizozemci dobijo obale Surinama.; postanejo tudi znanstveno središče Evrope – razvoj naravoslovja, pomorske tehnike; kartografije in tiskarstva; 17.stol je tako obdobje razcveta nizozemske kulture; meščanstvo podpira razvoj književnosti, slikarstva in glasbe; pojavi se tudi sistematično gojenje cvetlic;

Anglija – zadnja vladarka iz dinastije Tudor je bila Elizabeta I., nasledila je polsestro Marijo I. Katoliško – država pod njeno vladavino doseže stabilnost in blagostanje; pospeševala je gospodarstvo, trgovino in pomorski promet (priljubljena pri srednjem sloju in ima podporo parlamenta); pomirila je verske razprtije in dovoli protestantizem; cerkev postane državna, izdajanje zakonov postane stvar parlamenta in vladar ni več vrhovni cerkveni vladar ampak vrhovni upravitelj; ni se hotela zapletati v vojne na kontinentu; zavračala je evropsko kulturo in ni podpirala arhitekture ampak so imeli posebno mesto gledališče ter turnirji; ker se ni poročila ni zapustila potomcev, zato po njeni smrti prestol zasede škotska rodbina Stuart – sin škotske kraljice – Jakob I., ki Škotsko pripelje v personalno unijo z Anglijo. Anglija se ni udeležila 30-letne vojne; za razvoj je značilno, da je postopoma prešla k parlamentarni monarhiji; vendar je Jakob imel absolutistične nastope in prišel v spor s parlamentom; ukinil je parlament in za deset let zavlada sam – pride do državljanske vojne, ki ima tudi verske vzroke; **Cromwell** zato organizira vojsko in zmaga parlament in premagani kralj zbeži nazaj na Škotsko; razglasijo republiko in Cromwell zavlada kot lord prorektor – ima najvišjo zakonodajno oblast v Angliji, Škotski in Irski – bil je uspešen na zunanjepolitičnem področju - moč usmerja v gospodarstvo, oslabi Nizozemce; pride tudi do pomorskih vojn Anglije z Nizozemsko. Anglija postane zmagovalec in prva pomorska velesila na svetu. Po njegovi smrti pride na prestol zoper dinastija Stuartov – zoper želijo uveljaviti absolutistična nagnjenja; v parlamentu nastaneta dve politični stranki – Vigi (novo plemstvo in boržuazija) in Torijci (konservativci, visoko plemstvo). Jakob II: razpusti parlament in hoče uvesti katolicizem, zato ga preženejo; na prestol tako pride njegov zet – Viljem III. – ta preobrat je znan kot 'slavna revolucija', saj je potekal brez prelivanja krvi. Novi kralj je moral podpisati deklaracijo pravic parlamenta, v kateri je potrdil izključno pravico parlamenta do obdavčenja in vzdrževanja vojske ter odgovornosti ministrov.; potrdil je vere in svobodo govora; parlament postane odločujoč oblastni organ; deklaracija postane temelj angleškega parlamentarizma. Začne se obdobje monarhije z zagotovljenimi temeljnimi svoboščinami

civilne družbe. V 18.stol je tako Anglija največja kolonialna sila in doseže velike uspehe v strojni industriji in trgovini.

ZNANOST V 17.STOLETJU – razvije se **racionalizem** - nauk, ki uči, da z razumom lahko odkrijemo resnico; razširi se v gospod. najbolj razvitih državah (Anglija, Nizozemska in Francija) – **Descartes, de Spinoza; Leibniz** – vsi so se ukvarjali s prenosom matematično dokazanega postopka na človekovega temeljnega spoznanja; Descartes - iskanje metod, kako priti v filozofiji do spoznanj, ki bi bila tako zanesljiva kot matematična dognanja. Utemeljil je analitično geometrijo in zgradil svojo filozofijo; objavil pravila znanstvene metode; De Spinoza – spoznanje o enosti Boga in narave; Leibniz – 1.predsednik akademije znanosti v Berlinu; prvi mislec novega veka; deloval na področju politike, zgodovine, matematike; pomemben je tudi Bacon – kot teoretik se je zavzemal za absolutistično državo; Hobbes in Bossuet; Locke (teoretik ekonomskega liberalizma), Grotius (utemelji na razumu sloneče naravno pravo), Komensky (utemeljitelj sodobne pedagogike). Ustanovijo tudi francosko akademijo, združenje za razvijanje francoskega jezika in njegove rabe v književnosti.

Izumi – pripomore napredek naravoslovnih ved (fizika in astronomija); podoba Biblije postane nevzdržna, ko **Newton** odkrije gravitacijski zakon. Prav tako je pomemben **Pascal** – prvi računski stroj, osnoval je verjetnostni račun; teorijo števil; **Kepler** - trdil, da se planeti gibljejo okoli sonca v elipsah; **Huygens** odkrije Saturnovo luno Titan, **Torricelli** odkrije živosrebni barometer in skoraj doseže brezračni prostor; **Guericke** uspe dokazati obstoj brezračnega prostora – vakuum, črpalka za izsesavanje zraka; anglež **Harvey** je odkril krvni obtok, **Boyle in Mariotte** pa sta formulizirala osnovni zakon moderne hidrostatične. Nizozemec **Leeuwenhoek** je utemeljitelj mikrobiologije in izumitelj mikroskopa, **Stradivari** – nova oblika violine.

UMETNOST V 17.STOLETJU – **Barok** – pojavi se v Italiji ob koncu 16.stol.; bohotni stil; moč zahajajočega fevdalizma – opažamo meščanske prvine (Nizozemska); v nasprotju z renesanso barok poudarja veličastnost; v ospredje postavlja čutno doživetje; veličastni dvorci, samostani in cerkve; notranjost cerkva odlikujejo bujne oblike, razkošni oltarji, bogate slike in obiljem pozlačenega; zunaj je barok našel izraz v razkošnih parkih – francoski vrtovi; baročne vrtno ureditve; **slikarstvo** je dekorativno, živih barv, razkošnih oblek (**Rubens, van Dyck, Poussin, Lorrain**); na Nizozemskem so številni umetniki nadaljevali dediščino renesanse – želja po realnosti in stvarnosti (**Rembrandt**); **kiparstvo** – poudarjene obline, oblike in detajli (Italijan **Bernini**), **glasba** – poleg polfonije se je uveljavljala opera (Monteverdi), izreden razmah doseže tudi cerkvena glasba; **književnost** - predvsem pri Francozih, saj so na dvoru sončnega kralja Ludvika XIV. Slavili vladarjevo moč – to obdobje imenujemo klasicizem – išče zglede v antični literaturi (Cornielle, Racine in utemeljitelj evropske komedije – **Molier**). **Pesniki** – Fontaine – predvsem basni; v Angliji se uveljavi Milton, v Španiji pa de Vega in de La Barca. V nemčiji so na baročno pesništvo vplivale izkušnje 30-letne vojne, saj se v delih pojavlja predvsem nespravljivo nasprotje med Bogom in svetom, vero in razumom;

Razsvetljenstvo – kulturno in duhovno gibanje v 18.stol; zavzemanje za racionalizem, osvoboditev od praznoverja in versko strpnost; nove metode raziskovanje, ki so temeljile na kritični moči človekovega razuma preneslo na proučevanje države in družbe. Poudarjali so naravne pravice človeka (svoboda mišljenja; vere, vesti); **Vrhunec doseže v Franciji** – **Locke** (opiše pravico vsakega človeka do življenja, svobode in lastnine kot večno; človek se rodi kot 'tabula rasa', dokončno ga oblikujejo šele izkušnje); Najpomembnejša predstavnik sta **Voltaire** (objavi Angleška pisma; napada politične razmere v Franciji in jih primerja z angleškimi; zavzemal se je za uvedbo naravnega prava; odpravo inkvizicije in privilegijev plemstva..) in **Montesquieu** (satirično delo Perzijska pisma, smeši nevednost in nemoralnost franc.plemstva, razpravlja o problemih tiste dobe; v delu Duh zakona razloži, da so državljani

lahko svobodni le, če je oblast deljena na zakonodajno, izvršno in sodno). **Rousseau** (pod vplivom demokracije antične Grčije razvije zamisel o demokrat. Ureditvi; razširi kritiko o suverenosti ljudstva; na Nemškem je pomemben **Kant** – njegova teorija vpliva na pruske reformatorje na začetku 19.stol.

Pojav enciklopedistov (v Franciji izhaja v več zvezkih Enciklopedija – v njej so filozofi podali popoln pogled na umetnost in znanost tistega časa), pojav prostožidarstva (nastanek društev – zastopajo ideje razsvetljenstva – humanost, enakost;), fiziokratizem (na področju gospodarstva – socialni in narodnogospod. nauk; utemeljitelj Quesnay)

Znanost – vpliv na družbene vede, zgodovino, pedagogiko in državno pravo (Voltaire, Montesquieu, Gibbon, Hume – napiše zgodovino Anglije)

Izumi – prevladujejo naravoslovne vede – Lavoisier (razloži proces oksidacije); nauk o elektriki, galvanski tok (L.Galvani), teorija električnega toka (Volta), nauk o toploti, termometer z alkoholom in z živim srebrom, po celsiusu se imenuje temp. skala; Watt – parni stroj; halley – odkrije gibanja teles; Bradley (abracija/odklon svetlobe, nutacija Zemlje; 1783 prvi polet z balonom v Franciji).

Kultura in umetnost – ROKOKO – slogovno obdobje 1720-1790 – nadaljevanje in sklepno obd.baroka; izumetični stil (Francija, Nemčija in Italija); predvsem je bistvo dekorativnost v notranjosti, zunanost ostane baročna; okraski v obliki cvetličnih vencev, školjk; pastelne barve; pogosto so slikali razkošne zabave, idilične pokrajine; za časa Ludvika 14. postane Francija središče umetnosti; po smrti pa se to opušča-

Leposlovje: klasicizem prevladuje; 2 literarna toka – leposlovni rokoko in razsvetljeni klasicizem. Težnje meščanstva, usmerjene proti obstoječemu družbenemu redu. Voltaire (roman Kandid), Diderot (satirični romani), Beaumarchis (seviljski brivec), pesnik Defoe (prigode Robinsona Crusoe-a), Swift (Guliverjeva potovanja), Lessing (basni, drame), v angliji se je začelo novo obdobje predromantika.

Glasba: - italijanska opera; neapeljske šole gojijo melodijo in virtuosno petje (virtuoz Vivaldi – 46 oper), Händel, Bach. Višek z Mozartom; Beethoven..

Razsvetljeni absolutizem: vpliv na evropske vladarje – številne upravne, pravosodne, šolske reforme, omejitev moči posameznih fevdalcev – pruski kralj Friderik II., ruska carica Katarina II., Marija Terezija, ministri v Španiji, Portugalskem, švedska kraljica Kristina.

ZAČETKI MODERNE INDUSTRIJE V 18.STOL.: eno najbogatejših obd. na vseh tehnoloških področjih; znanost ni le teorija ampak jih zanima njena uporaba v tehnične namene; izdelovanje naprav in strojev; razvoj postopkov, ki bi ugodno vplivali na industrijski razvoj. Anglija je postala izhodišče velikih gosp.in družbenih sprememb – plemstvo se hitro začne ukvarjati s trgovino, saj se ne vpleta v vojne na kontinentu; bogat zalogaj premoga, železove rude, bakra; dovolj kapitala; plovne reke in pristanišča; naraste št. prebivalstva; posodobitev kmetijstva; ni več 3-letnega kolobarjenja ampak norfolški sistem (menjavanje štirih poljščin); nove krmne rastline; nove kulture iz Amerike; vlada zaščiti domačo konkurenco pred tujo; industrijska revolucija!

Tehnične novosti in izboljšave v prometu: tekstilna industrija (predvsem bombaž); razvoj rudarstva, železarstva pospešita tehnične novosti; parni stroj! – v rudnikih, tekstilne tovarne, destilarne, najpomembnejši izum je parnik in lokomotiva (Stephenson); v Angliji so ceste gradili zaradi potreb industrije in trgovine – uvedba cestnine; poštne kočije; tako Anglija postane najbogatejša in najvplivnejša država sveta.

PARLAMENTARIZEM OD VISOKEGA SR. VEKA DO 17.STOL. – spremembe med 15.-17.stol. so vodile k nastajajočim močnim državam in novim organom oblasti in oblikam politične skupnosti; obstajala še je fevdalna uprava s formalno kraljevsko oblastjo, države vladarske strahovlade, pojavijo se tudi absolut. države, nove republike in celo federacije.

-centralizacija je najpogostejši pojav (krepitev vladarjeve moči na račun fevdalcev.); profesionalizacija vojske – ker je bila plačana in stalna, je lahko odredil cilje in delil vojaške službe – zaradi vojske pa je potreboval več denarja, ki pa ga je dobival z vedno višjimi davki. Centralizira se tudi sodstvo; uvedejo se kraljevska sodišča, vladar postane nosilec prava; začne se poglobljen študij rimskega prava – vendar še ni enotnega pravnega sistema; nastane osrednja kraljevska uprava – sodišča, centralni organi, vojaški poveljniki; protestantizem prinese nacionalne cerkve; močan tehnološki napredek (promet; vojaška tehnika, razvoj šolstva); **DRŽAVNE UREDITVE:** - od klasičnih kraljevin so obstajale tudi republike (Benetke, Genova, Dubrovnik)-svobodna mesta, vendar formalno priznale nadvlado vladarja ali fevdalca. Besedo so imele bogate trgovske družine, drugi sloji pa niso imeli vpliva; po 30-letni vojni postane mednarodno priznana rep. Nizozemska – ki je izšla iz zveze federativnih provinc. Republiko pa razglasijo tudi v Angliji v času drž.vojne; nastajajo federacije; parlamentarizem se pojavi večinoma v vsem območjih Evrope.